

УДК 347.62 (478.9+439):345

**РЕЖИМ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ
ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**
**SPOUSE'S SEPARATION REGIME ACCORDING TO THE FAMILY LEGISLATION
OF UKRAINE AND POLAND: COMPARATIVE LEGAL ASPECTS**

Старчук О.В.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Стаття присвячена порівняльному аспекту з'ясування сутності режиму окремого проживання подружжя згідно національного законодавства та сімейного законодавства Польщі. Проаналізовано підходи вчених щодо визначення спільних та відмінних ознак впровадження й вироблення механізму реалізації сепарації в Україні та Польщі.

Ключові слова: сім'я, подружжя, польське сімейне право, розірвання шлюбу, сепарація, режим окремого проживання подружжя.

Стаття посвячена сравнительному аспекту выяснения сущности режима отдельного проживания супругов согласно национальному законодательству и семейному законодательству Польши. Проанализированы подходы ученых относительно определения общих и отличительных признаков внедрения и выработки механизма реализации сепарации в Украине и Польше.

Ключевые слова: семья, супруги, польское семейное право, расторжения брака, сепарация, режим отдельного проживания супругов.

The article deals with the comparative aspect of the essence clarification of the spouse's separation regime according to national laws and family law in Poland. The scientists' approaches of identifying of common and distinctive features of the implementation and development of separation mechanism in Poland and Ukraine are analyzed. The author focuses on the liability of application of forced separation by the court as a means of family protection against hasty and unreasonable decisions in order to promote the defense and realization of family rights and legitimate interests.

Key words: marriage, family, spouse, Polish family law, divorce, separation, spouse's separation regime.

Постановка проблеми. Аналіз проблеми встановлення режиму окремого проживання подружжя, змісту та особливостей права на сепарацію на сучасному етапі розвитку правової системи в Україні є актуальним, адже набуває особливого значення в умовах інтеграції України до Євросоюзу і адаптації сімейного законодавства України до законодавства європейських країн.

Проведення порівняльного аналізу сімейного законодавства України та Польщі щодо поняття, підстав та наслідків встановлення сепарації сприятимуть вирішенню низки дискусійних теоретичних й практичних проблем впровадження режиму окремого проживання подружжя та сприятимуть гармонізації сімейного законодавства України із законодавством європейських країн.

Метою статті є дослідження режиму окремого проживання подружжя та виявлення загальних і особливих тенденцій у правовому регулюванні сепарації згідно національного законодавства та сімейного законодавства Польщі.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати основні підходи до визначення поняття, підстав та наслідків режиму окремого проживання подружжя згідно з правовою доктриною та сімейним законодавством України та Польщі;

- з'ясувати спільні та відмінні ознаки у встановленні та механізмі реалізації сепарації в сімейному законодавстві України й Польщі;

- сформулювати власні висновки й конкретні пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного сімейного законодавства з метою його адаптації до законодавства європейських країн.

Стан дослідження. Окремі аспекти обраної теми дослідження привертати до себе увагу багатьох юристів, соціологів та інших фахівців.

Загальнотеоретичні аспекти встановлення режиму окремого проживання подружжя є предметом дослідження як українських науковців, а саме: Н. А. Аблятіпової, К. М. Глиняної, В. С. Гопанчук, Б. К. Левківського, Т. М. Лежневої, С. Лепех, М. Німак, З. В. Ромовської, В. І. Труби, С. В. Черноп'ятова, М. Ясинок, так і польських: А. Квак, П. Каспшик, Ю. Пановіч-Ліпської, Т. Стичинського, Р. Токарчук, Е. Холевінська-Вапінської, Ю. Чайки та інших.

Водночас комплексних досліджень, присвячених порівняльному аспекту визначення практичних та теоретичних проблем впровадження режиму окремого проживання подружжя ще не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Одним із правових інститутів сімейного права України та Польщі, метою якого

є збереження подружніх стосунків від розпаду є режим окремого проживання подружжя.

Для сімейного законодавства України сепарація є нововведенням, хоча подібне поняття було у КпШС УРСР, у якому окреме проживання подружжя при фактичному припиненні шлюбу розглядалося судом як виняткова підстава для визнання майна, нажитого до його припинення власністю кожного з подружжя.

Якщо законодавчого закріплення режим окремого проживання подружжя отримав в Україні з 2004 року, то у Польщі – з 1999 року сепарація стала інститутом Кодексу сім'ї та опіки (далі – КСО), хоча перший проект закону був прийнятий в Польщі в 1929 році, але він не набув чинності.

Згідно зі ст. 119 Сімейного кодексу України (далі – СК України), підставою для встановлення режиму окремого проживання є неможливість чи небажання подружжя проживати спільно [1].

Неможливість проживати спільно означає, що подружжя не може проживати разом через певні об'єктивні обставини (хвороба одного з подружжя; відмова одного з подружжя від співжиття; велика різниця у віці та зумовлені цим розбіжності у поглядах; належність одного із подружжя до різних сект чи субкультур тощо), а небажання означає, що у подружжя відсутнє прагнення до спільного проживання, воно суперечить їхній волі, хоча об'єктивно може бути цілком можливим (втрата поваги один до одного, непорозуміння, негідна поведінка одного із подружжя, непристосованість молодого подружжя до самостійного життя тощо).

Однак, незважаючи на їхній різний змістовий характер, неможливість чи небажання подружжя проживати разом зводяться до тимчасового не проживання і не підтримання подружжям стосунків без розірвання шлюбу.

Положення сімейного права Польщі, які стосуються сепарації, містяться в Розділі V Заголовку I (статті 61–1–61–6 КСО) [2].

Сепарація як інститут КСО – це сукупність норм, які визначають причини, умови, спосіб реалізації та наслідки режиму окремого проживання подружжя [3, с. 31].

Підставою для встановлення сепарації згідно КСО є повний розпад спільного життя. Як зауважує П. Каспшик, повний розпад спільного життя – це розпад в трьох площинах: економічній, духовній та фізичній. Такими причинами можуть бути недотримання подружньої вірності; агресивність; негативне ставлення до членів сім'ї; неуважність до сім'ї; відмова надання взаємної допомоги; проституція; засудження одного із подружжя за злочин до позбавлення волі; неетична поведінка; алкоголізм; наркоманія; приховування хвороби (фізичної чи психічної); погрози тощо [4].

У правовій доктрині сімейного права України не визначено єдиного підходу до з'ясування правового режиму сепарації та її призначення.

Зокрема, М. М. Дякович розглядає режим окремого проживання подружжя як випробування [5, с. 105]; К. М. Глиняна – як тимчасове розлучення [6, с. 15]; В. І. Труба – як захід примирення подружжя [7]; Т. М. Лежнева, С. В. Черноп'ятов – як альтернативний правовий режим відносин подружжя [8]; Н. А. Аблятіпова, З. В. Ромовська – як засіб збереження шлюбу [9; 10, с. 5]; С. Лепех – як самостійний інститут сімейного права [11].

Що стосується визначення сепарації у правовій доктрині сімейного права Польщі, то серед науковців теж відсутня єдність у розумінні її мети.

Як зауважує П. Каспшик, інститут сепарації ґрунтується на ідеї збереження подружньої спільності, надання допомоги подружжю, яке переживає кризу, на спробі помирити подружжя, відновити шлюбні відносини, зберегти довготривалість шлюбного зв'язку [4].

Ю. Пановіч-Ліпська акцентує увагу на тому, що встановлення сепарації означає можливість стабілізування

ситуації, за якої подружжя вже протягом багатьох років ведуть життя на свій власний розсуд, що врешті може призвести до розірвання шлюбу [12, с. 37].

Ми вважаємо, що таке розмаїття наукових позицій є свідченням того, що режим окремого проживання подружжя є доцільним і таким, що є вимогою часу та переконує у тому, що сепарація потребує вдосконалення правового регулювання з метою вироблення єдиних підходів до його застосування.

А тому режим окремого проживання подружжя є необхідним правовим інститутом сімейного права усіх європейських держав, адже у критичні моменти подружнього життя встановлення судом такого режиму застерігає чоловіка та жінку від поспішного рішення про розірвання шлюбу.

Дискусійним у науковій літературі України та Польщі є питання визначення співвідношення сепарації та розірвання шлюбу.

Польський законодавець впровадив у свою правову систему сепарацію як самостійний інститут, незалежний від інституту розірвання шлюбу.

Відповідно до ст. 61–2 КСО та ст. 439 ЦПК, якщо один з подружжя вимагає встановлення сепарації, а другий – розірвання шлюбу, то в першу чергу повинна розглядатись вимога про розірвання шлюбу і якщо вона буде обґрунтована, то суд виносить рішення про розірвання шлюбу, відмовляючи у встановленні сепарації.

Хоча, як зауважує А. Квак, соціологічні дослідження показують, що біля 56% опитаних поляків висловлюються за те, щоб розірванню шлюбу передувала примусова сепарація [13, с. 60].

А тому, позиція законодавця не цілком співпадає з бажанням поляків, яких більше влаштовувала б модель, яка полягає у залежності розірвання шлюбу від примусової сепарації.

Адже, як вказує П. Каспшик, у випадку сепарації, на відміну від розірвання шлюбу, не застосовується так званий принцип взаємного звинувачення, відповідно до якого, винесення судом рішення про розірвання шлюбу не допускається, якщо його вимагає лише один з подружжя, який винний в розпаді спільного життя, за винятком, коли інший з подружжя висловлює згоду на це, або також якщо його відмова дати згоду на розірвання шлюбу за конкретних обставин суперечить принципам суспільного співіснування [4].

У сімейному законодавстві України розірвання шлюбу та режим окремого проживання подружжя розглядаються як самостійні, а не взаємозумовлені поняття.

Ми поділяємо позицію законодавця і вважаємо, що режим окремого проживання подружжя не є окремим видом справ про розірвання шлюбу, адже його метою є збереження сім'ї та сприяння захисту й реалізації сімейних прав і законних інтересів, а не спрямоване на припинення сімейних відносин.

У сімейному законодавстві України відсутнє чітке визначення початку перебігу режиму окремого проживання та строку його дії. Тому ми вважаємо доречним за аналогією із положенням КСО закріпити у СК України норму, якою передбачити, що «початок перебігу режиму окремого проживання подружжя виникає з дати встановленої у рішенні суду на строк не більше трьох років».

Для здійснення комплексного дослідження режиму окремого проживання подружжя з'ясуємо юридичні наслідки його встановлення у сімейному законодавстві України та Польщі.

Так, згідно чинного сімейного законодавства України після встановлення режиму окремого проживання подружжя здійснюється блокування двох правових презумпцій: у майнових відносинах – спільної сумісної власності, а у немайнових – батьківства.

Так, після прийняття рішення суду про сепарацію подружжя є майново самостійними, оскільки майно, набуто

подружжям після встановлення режиму окремого проживання подружжя належить дружині та чоловікові на праві особистої приватної власності.

Що стосується особистого немайнового права – права на батьківство, то після 10 місяців встановлення судом режиму окремого проживання подружжя, дитина вважається такою, що не походить від чоловіка з яким жінка перебувала у шлюбі, а її походження від батька визначатиметься за заявою батька та матері дитини або за рішенням суду, відповідно до ст. 125 СК України [1].

Варто зауважити, що встановлення режиму окремого проживання подружжя не впливає на особисті немайнові та майнові права і обов'язки батьків і дітей. Адже юридичними наслідками цього юридичного факту є продовження особистих немайнових та майнових правовідносин між ними.

Що стосується відносин між подружжям, то і надалі вони вважатимуться такими, що перебувають у шлюбі, а якщо у них (чи одного з них) виникатимуть фактичні відносини, то вони не вважатимуться підставою виникнення сім'ї, оскільки суперечитимуть моральним засадам суспільства.

Польський законодавець, закріплюючи у КСО наслідки сепарації, в багатьох питаннях прирівняв їх до наслідків розірвання шлюбу. Як вказує Ю. Чайка, відповідно до ст. 61–4 КСО, рішення суду про сепарацію веде до таких самих наслідків, як і розірвання шлюбу, за винятком, якщо закон передбачає інше [14, с. 19].

Що стосується взаємних прав та обов'язків подружжя, то, як зауважує П. Каспшик, сепарація веде до їхнього припинення, однак, деякі з них підлягають збереженню [4]. Так, згідно зі ст. 61 КСО, подружжя несе обов'язок і надалі поважати один одного і допомагати один одному в духовній та матеріальній сферах, якщо цього вимагають принципи справедливості [2].

Але як у сімейному законодавстві України, так і польському сімейному праві здійснюється блокування двох правових презумпцій: спільної сумісної власності та батьківства.

Так, відповідно до ст. 72 КСО дитина походить від чоловіка матері, якщо народиться через триста днів після встановлення сепарації [2].

Що стосується майнових правовідносин подружжя, то згідно зі ст. 54 КСО, після встановлення сепарації майно набуває чоловіком та жінкою вважатиметься роздільним майном подружжя [2]. До того ж роздільне володіння майном при сепарації має примусовий характер. А це означає, що подружжя, яке перебуває в сепарації, не може укладати шлюбних договорів, які по-іншому можуть регулювати їхні майнові відносини.

На відміну від сімейного законодавства України, відповідно до якого, після припинення сепарації набуває подружжям майно вважатиметься їхньою спільною сумісною власністю, польський законодавець надає можливість подружжю і надалі зберігати роздільне володіння майном.

Що стосується наслідків встановлення режиму окремого проживання подружжя, які закріплені у нормах цивільного права, то у спадкових відносинах передбачається можливість спадкування за законом у I черзі як вдівець (вдова)

після смерті одного з подружжя (ст. 1258 ЦК України), натомисть, відповідно до польського цивільного законодавства подружжя, яке перебуває у сепарації виключається з числа спадкоємців за законом (ст. 935–1 ЦК Польщі).

I нарешті, потребує з'ясування питання припинення режиму окремого проживання подружжя.

Відповідно до ст. ч. 2 ст. 119 СК України, режим окремого проживання подружжя припиняється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя [1]. Деяко по-іншому закріплює припинення сепарації польський законодавець, оскільки згідно зі ст. 61–6 КСО, її дія припиняється внаслідок скасування судом на підставі спільної заяви подружжя [2].

Ми поділяємо позицію польського законодавця, оскільки вважаємо, що режим окремого проживання подружжя може бути припинений у такому самому порядку, що й встановлений – судом, і лише при взаємному волевиявленні подружжя. Фактичне поновлення сімейних відносин не може бути підставою для припинення режиму окремого проживання, оскільки створюватиме юридичну невизначеність режиму спільного майна.

Висновки:

1. Режим окремого проживання подружжя в сімейному праві України та Польщі зводиться до того, що:

- подружжя тимчасового не проживають і не підтримують подружніх відносин без розірвання шлюбу;
- сепарація є самостійними правовими інститутами, незалежним від інституту розірвання шлюбу, адже спрямовані на збереження сім'ї, а не на її припинення;
- підставами встановлення сепарації є об'єктивні та суб'єктивні обставини, що призвели до розладу взаємовідносин між подружжям;
- при встановленні сепарації здійснюється блокування двох правових презумпцій: спільної сумісної власності та батьківства.

2. Відмінність у правовому регулюванні сепарації у сімейному законодавстві України та Польщі полягає у тому, що:

- дія сепарації, згідно з КСО, припиняється внаслідок її скасування судом на підставі спільної заяви подружжя, а припинення режиму окремого проживання подружжя, згідно з СК України, здійснюється у разі поновлення сімейних відносин або за рішенням суду на підставі заяви одного з подружжя. Вважаємо доцільним закріпити у СК України норму, якою передбачити, що «режим окремого проживання припиняється за рішенням суду на підставі спільної заяви подружжя»;
- польський законодавець надає можливість після скасування сепарації і надалі зберігати роздільне володіння майном, а згідно сімейного законодавства України після припинення режиму окремого проживання подружжя набуває майно вважатиметься спільною сумісною власністю подружжя;
- відповідно до польського цивільного законодавства, подружжя, яке перебуває у сепарації, виключається з числа спадкоємців за законом, а у спадкових відносинах, згідно з цивільним законодавством України, передбачається можливість спадкування за законом у першій черзі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доп. // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy: ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ksiegowy.wp.pl>.
3. Kasprzyk P. Separacja prawna małżonków. – Lublin, 2003. – С. 31.
4. Каспшик П. Сепарація подружжя в польському праві. Аналіз положень, спроба оцінки функціонування / Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ahmerov.com/book_354_chapter_53.
5. Дякович М. М. Сімейне право : навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. М. Дякович. – К. : Правова єдність, 2009. – 512 с.
6. Глиняна К. М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / К. М. Глиняна. – О., 2006. – 19 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/80565.htm.
7. Труба В. І. Проблеми правового регулювання та перспективи розвитку встановлення режиму окремого проживання подружжя // Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. – 2008. – №. 10. – С. 40–46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1061/101>.

8. Лежнева Т. М. Поняття та зміст режиму окремого проживання подружжя / Т. М. Лежнева, С. В. Черноп'ятов // Право і суспільство. – № 6. – 2010. – С. 117–121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pis/2010_6/Lezhneva.pdf.
9. Аблятіпова Н. А. Сепарація як крок до розірвання шлюбу / Н. А. Аблятіпова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 1–8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2190/126>.
10. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України – утвердження ідеології ненасильства / З. В. Ромовська // Адвокат. – 2002. – № 6. – С. 5.
11. Лепех С. Інститут сепарації: проблеми застосування / С. Лепех // Право України. – 2003. – № 3. – 2004. – С. 128–130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=99&d=314>.
12. Panowicz–Lipska J. Skutki separacji faktycznej. – Poznań, 1991. – С. 37.
13. Kwak A. Separacja małżeńska w świetle badań // Problemy Rodziny. – 1998. – nr. 5–6. – S. 60.
14. Czajka J. Separacja i rozwód // Gazeta Prawna. – 1999. – nr. 30. – S. 19.